

Vidina a skutočnosť Leopolda Abafiho

JANA PÁCALOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

JANA PÁCALOVÁ: Illusion and Reality by Leopold Abafi
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 62, No. 5, p. 410 – 426.

The paper analyses a – yet not reflected on – prose by a marginal Romantic writer Leopold Abafi (1827 – 1883) *Vidina a skutočnosť /Illusion and Reality/*, which was published as a serial in the magazine *Sokol* (1860). It deals with one of the major topics of Slovak Romantics – love of your homeland and determination to give yourself over to it, while the reduced plot and the emphasized reflexive element in the text make the prose seem like reflexive lyrical Romantic poems about love of one's nation, which are continually present in Slovak literature throughout the 19th century from the 1830s. The text analysis and secondary information sources (correspondence) helped the author of the paper date the text at the second half of the 1840s and put it in the context of the literary works by the poets of the so-called Levoča circle, where – according to Oskár Čepan – the efforts of Slovak Romantic thinking to form the 'Slovak lad' prototype culminate. She finds and interprets another context of the prose in autobiographic genres published in the second half of the century (*Závaté, ale nezapomenuté listy Jozefa Miloslava Hurbana, Hidden but unforgotten leaves of Jozef Miloslav Hurban, Sokol* 1862; *Rozpomienky na dni peknej mladosti Daniela Maróthyho, Memories of the Days of Daniel Marothy's Nice Youth, Orol* 1873).

Key words: Romantic prose, subject, context of a literary work, allegory, autobiography

I.

Od konca sedemdesiatych do polovice osemdesiatych rokov uverejňoval Pavol Vongrej vo vedeckom zborníku *Literárny archív* sériu materiálových príspevkov, v ktorých priblížil viacerých menej známych romantických básnikov, respektíve básnickú tvorbu autorov, ktorí boli reflektovaní skôr v iných oblastiach tvorby. Slovom „neznámy“ v názve projektu (*Z neznámych veršov slovenského romantizmu*) odkazoval primárne k intencii výberu básní prevažne z archívnych fondov alebo publikovaných v menej dostupných či takmer raritných dobových tlačiarňach. Týmto podujatím voľne nadviazal na svoj starší čitateľský výber z tvorby (dovtedy) neznámych či menej známych básnikov z rokov 1843 – 1850 (Samo Vozár, Peter Kellner-Hostinský, Ľudovít Jaroslav Šulek, Jozef Jančo, Mikuláš Štefan Ferienčík, Pavol Dobšinský, Karol Alexander Modráni, Eugen Vrahobor Špamensis, Ján Jaromír Matička, Juraj Pejko), ktorý mal priblížiť „inú“ podobu slovenskej romantickej

poézie, ako sa ustálila na pozadí akcentovania známeho romantického básnického „štvorhviezdia“ – „búrlivácko-revolučného Janka Kráľa, kontemplatívneho Andreja Sládkoviča, rapsodického Sama Chalupku a baladického Jána Bottu“.¹ Kanonizované obsadenie literárneho centra a periférie a na ňom postavený výklad literárnych dejín Pavol Vongrej ako literárny historik a editor, vychádzajúci primárne z archívnych (najlepšie nespracovaných)² zdrojov, permanentne spochybňoval. Jeho materiálovo zamerané publikácie sú dôležité nielen vo vzťahu k literárnym textom, z ktorých mnohé zviditeľnil a odtlačil z rukopisov vôbec po prvýkrát, ale ponúkajú aj dôležitý faktografický korpus k životu a dielu autorov, vrátane kontextuálnych súvislostí. V prípade niektorých zostávajú až doteraz „profily“ a poznámky, ktoré o nich a k nim napísal, jedinými a vôbec najúplnejšími informáciami o diele týchto autorov. Jedným z nich je aj Leopold Abafi (pseudonymy Branko Rovinov, Branko A. Rovinov, B. R.),³ rodák zo Slovenského Aradáča (18. február 1827), kde od roku 1855 do smrti (27. február 1883) pôsobil ako evanjelický farár.

Doterajšia literárnohistorická recepcia situovala Leopolda Abafihu k okrajovým autorom slovenského romantizmu. O jeho mieste v dejinách slovenskej literatúry príznačne vypovedá skutočnosť, že do posledného vydania *Slovníka slovenských spisovateľov* (1999) sa nedostal⁴ a parciálne štúdie o jeho literárnom diele neboli napísané.⁵ Meno Leopolda Abafihu figuruje len v troch literárnohistorických syntézach, pričom je zaujímavé sledovať, ako symbolicky poukazuje na postupné premeny, ktorými prechádzali syntézy za ostatných stodvadsať rokov. Autor prvej, Jaroslav Vlček, eviduje iba Abafihu prózu *Tri hroby*.⁶ Oskár Čepan okrem nej uvádza aj „rozprávku“ (klasifikácia O. Č.) *Na rákosí* a „ďalšie drobnejšie beletristické príspevky“⁷ nekonkretizuje. Až v ostatnej synté-

¹ VONGREJ, Pavol: *Keby si počul všetky tie víchrice... Výber neznámej slovenskej poézie z polovice 19. storočia*. Bratislava : Tatran, 1966, s. 9.

² Z najvýznamnejších prínosov Pavla Vongreja pre disciplínu možno v tejto súvislosti pripomenúť, že v archívnych fondoch našiel koncom sedemdesiatych rokov odpisy prednášok o poézii slovenskej Ľudovíta Štúra, ktoré po edičnom spracovaní uverejnil v roku 1987, a z Hodzovho rukopisu na vydanie pripravil monumentálnu skladbu *Matora*, ktorá vyšla zásluhou Petra Zajaca v roku 2003.

³ VONGREJ, Pavol: Neznáme verše slovenského romantizmu. In: *Literárny archív 19/82*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 94 – 109; básne uvádza na s. 99 – 109. Vongrejov sprievodný text je síce stručnejší (nemá charakter, rozsah ani ambície štúdie), informačne je hodnotný primárne vo vzťahu k evidencii Abafihu diela, dovtedy nerealizovanej, s výnimkou bazálneho (a nepresného, ako ukážem ďalej) súpisu Ľudovíta V. Riznera. Vongrej ako prvý uvádza všetky Abafihu prózy, drámu *Bozkovci* aj básnické dielo, pričom koriguje nepresnosti v staršej evidencii; upozorňuje napr. na to, že autorom básne *A.*, ktorú Karol Rosenbaum zaradil do antológie *Bije zvon slobody* (1949) bez autorskej šifry, je práve tento spisovateľ.

⁴ Najnovšie je autor zastúpený v heslári *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* (2005). Charakteristika „prozaik a prekladateľ“ sa však uvádza len pri jeho mene, v tele hesla sa jeho literárne diela nekonkretizujú a spomína sa len jeho rozsiahla náboženská, kazateľská a s nimi spojená editorská práca.

⁵ Abafihu aktivity na pôde homiletiky reflektovala BRTÁŇOVÁ, Erika: Kazateľský mesačník Slovo života ako kultúrny fakt. In: *Vedy o umeniach a dejiny kultúry. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava : Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 238 – 249.

⁶ VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej [1890]*. Vo vydání Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 311 [index nesprávne uvádza s. 331].

⁷ ČEPAN, Oskár: Rozklad romantizmu. In: ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július: *Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 193.

ze Imrich Sedlák v samostatnom „hesle“ venovanom tomuto autorovi eviduje všetky jeho prózy aj časť básnickej tvorby a jeho meno dokonca uvádza ešte na ďalších dvoch miestach textu (ako člena levočskej Jednoty mládeže slovenskej a prehľadovo jedného z autorov v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch), čo je vzhľadom na neporovnateľne menší rozsah tejto syntézy oproti akademickej a vôbec jej „heslovitý“ charakter paradoxné. No hoci Sedlák eviduje Abafiho tvorbu v relevantnom kvantitatívnom zastúpení, informácie, ktoré poskytuje, sú zavádzajúce. O jeho prózach píše, že ide „tematicky o životné príbehy s dolnozemsou problematikou“, ⁸ hoci to platí len o najkratšej z nich, *Na rákosí*. Podobne mylnú informáciu nachádzame u Pavla Vongreja, ktorý najdlhšiu Abafiho prózu, *Tri hroby*, označuje ako „novelu so zbojníckou tematikou z Dolnej zeme“, ⁹ no príbeh je evidentne viazaný na slovenské prostredie. Tému o domnelej dolnozemskej tematike Abafiho novely musel Sedlák prevziať práve od Vongreja, ktorý ju pravdepodobne zopakoval aj v nepublikovanom rukopise *Romantizmus* (1998), pripravovanom pre tzv. „matičné“ *Dejiny slovenskej literatúry*, z ktorého Sedlák čerpal, a vzťahnuť ho na celé Abafiho prozaické dielo. ¹⁰ Paradoxom tak je, že ak sa Abafiho tvorba vôbec uvádza, píše sa o nej nepresne. Ambíciu aspoň stručne ju charakterizovať prejavil zatiaľ len Cyril Kraus, podľa ktorého prózy *Na rákosí* a *Tri hroby* „nemožno nebrať na vedomie“, lebo „autor [sa v nich] usiloval ‚poetickým štetcom‘ načrtnúť pohnuté príbehy zo života“, ¹¹ čo je síce napohľad všeobecná charakteristika, no vcelku výstižná a nijako autora „nepoškodujúca“.

II.

Známe Abafiho literárne dielo je rozsahovo neveliké, ale druhovo i žánrovo (zvlášť v pomere ku kvantite) pozoruhodne pestré. Za pozornosť stojí aj skutočnosť, že takmer všetky Abafiho literárne texty, o ktorých vieme, že ich napísal, boli publikované ešte za života autora. V časopisoch a almanachoch vyšli v prvej polovici šesťdesiatych rokov všetky jeho prózy: alegorická poviedka *Vidina a skutočnosť* v *Sokole* (1860), ¹² humoreska *Starý mládenec...* v Černokňažníkovi (1861), ¹³ poviedka zo života dolnozemských Slovákov *Na rákosí* v *Sokole* (1863) a novela so zbojníckou tematikou *Tri hroby* v *Lipe* (1864). Poznamenať treba, že údaj Ludovíta V. Riznera o rozprávke *Zlí bratia* ¹⁴ nie je

⁸ SEDLÁK, Imrich: Slovenský literárny romantizmus (1836 – 1880). In: SEDLÁK, Imrich a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin – Bratislava : Matica slovenská – Literárne informačné centrum, 2009, s. 311.

⁹ VONGREJ, Pavol: Neznáme verše slovenského romantizmu. In: *Literárny archív 19/82*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 94.

¹⁰ Ďalšie pramene, ktoré Sedlák uvádza, Abafiho ani neevidujú; čerpá tiež z Vongrejovej monografie *Zlomky z romantizmu* (1982), ale tu autor Abafiho literárne dielo neuvádza.

¹¹ KRAUS, Cyril: *Slovenský literárny romantizmus. Vývin a tvar*. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 185.

¹² ROVINOV, Branko: Vidina a skutočnosť. In: *Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru*, č. 15, 25. M. Rujna 1860, s. 122 – 126, č. 16, 5. V. Rujna 1860, s. 130 – 137; č. 17, 15. V. Rujna 1860, s. 143 – 145. Ďalej v texte priamo za citátmi z tejto poviedky uvádzam číslo strany.

¹³ Celý názov: *Starý mládenec, alebo jeden z Východnej Indie navrátiť sa bohatý pán, muž 60ročný, ktorý v tomto svojom veku opovážil sa íde do manželského stavu vstúpiť*.

¹⁴ RIZNER, Ludovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1990. Diel prvý: A – F*. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 3.

správny, nakoľko Abafi je len autorom jednej z predlôh pre uvedenú rozprávku, ktorú do vydania *Slovenských povestí* Augusta Horislava Škultétyho a Pavla Dobšinského (1858) spracoval prvý z editorskej dvojice, čo v redakčnej poznámke k rozprávke korektne uviedol. Na druhej strane v Riznerovej evidencii chýba Abafihho báseň *City radosti*, ktorá vyšla ako samostatná tlač už v roku 1847, básnická zbierka *Pomňenka na slavjanskau bese-du*, publikovaná v Prahe 1848, aj báseň *K Slovákom* (tlačný leták z nasledujúceho roku); Rizner eviduje iba básne *Myšljenka večerňja* (*Orol tatránsky* II, 1847) a *Moja dumka* (*Priateľ školy a literatúry* II, 1860).

Z fondov Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine neskôr Pavol Vongrej sprístupnil Abafihho básnickú tvorbu, hoci ťažiskom jeho výberu sú básne publikované jednak v uvedených periodikách a tlačoch, jednak ako súčasť prózy *Vidina a skutočnosť*. Dôležité ale je, že v súvislosti s archívnym materiálom tejto inštitúcie Vongrej upozornil na chybný údaj v jej inventári, keď zistil, že pod signatúrou MJ 629 nie sú uložené básne Leopolda Abafihho, ale pravdepodobne jeho mladšieho syna.¹⁵ Abafihho dramtizácia Kalinčiakovej poviedky *Bozkovci* (*Nitra*, 1842) sa nezachovala ani v origináli, ani v odpise v levočskom zábavníku *Živuoť* (1846), keďže tento Pavol Dobšinský z obáv pred možnými postihmi v revolučných rokoch zničil. V martinskom archíve je od Abafihho dostupný len rukopis prózy *Vidina a skutočnosť* (sign. M 149). Pravdepodobne ide o originál, ktorý zaslal autor do redakcie *Sokola*; v rukopise sa však žiadne časové ani miestne údaje o datovaní textu nenachádzajú.

V spomínanej práci ale Pavol Vongrej cituje dva Abafihho listy Jozefovi Viktorinovi, z 9. apríla 1859 a z 10. mája 1860. K obom pripojil autor nemenované prózy, ktoré posielal na Slovensko s aspiráciou uverejniť ich v niektorom z periodík. Vongrej sa domnieva (no ničím neargumentuje), že obsahom prvej zásielky bola *Vidina a skutočnosť*.¹⁶ Po prečítaní tohto textu, ktorý stál doteraz mimo pozornosti literárnych historikov a najdlhšou zmienkou o ňom je Vongrejova charakteristika, že ide o „reminiscenčnú prózu s veršovanými vsuvkami“,¹⁷ som presvedčená o tom, že tento text nebol obsahom Abafihho zásielky z 9. apríla. Svojou témou aj ideovým stvárnením totiž *Vidina a skutočnosť* zodpovedá tomu, čo Abafi napísal o próze pripojenej k listu z 10. mája: „Aby videla mlad' naša, kam zaviesť môže nezmyselnosti neskrotený oheň, na uzde nedržané náruživosti, a z tohto príkladu a pádu, aby sa naučila z mladi poznávať určenie svoje na poli človečenstva vôbec a v službe národa a kresťanstva jej ukázané; aby sa naučila k výkonu tohto určenia hodne sa pripravovať, t. j. krotením ohňa bezzmyselného, náruživosti divokých, romantičnosti skazonosnej... Ja som ju z tohto stanoviska písal, či som to doviedol, nie je moja vec súdiť. Bola ona pred súdom zvečnelého nášeho Štúra a Kalinčiaka ešte 1847 roku v Bratislave, ktorí sa o nej dost' pochvalne vyjadrili. To, čo oni mužovia neprimeraným byť mi povedali a kde chybu nachádzali, som teraz ponapravil a pridal.“¹⁸ Mimo chodom,

¹⁵ VONGREJ, Pavol: Neznáme verše slovenského romantizmu. In: *Literárny archív 19/82*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 96.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ Tamže, s. 94.

¹⁸ Z listu Jozefovi Karolovi Viktorinovi, 10. mája 1860; cit. podľa VONGREJ, Pavol: Neznáme verše slovenského romantizmu. In: *Literárny archív 19/82*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 97.

časový odstup medzi napísaním listu a uverejnením poviedky je dostatočný na to, aby bol list na Slovensko doručený a Dobšinským (promptne) redakčne spracovaný.

Autor v tomto liste zanechal významné svedectvo o čase napísania svojej poviedky, ktoré modifikuje jej kontext a literárnohistorické hodnotenie. Ak sa na ňu totiž dívame z perspektívy prozaickej produkcie publikovanej na začiatku šesťdesiatych rokov, vidíme text, ktorý na nás pôsobí akoby anachronicky, epigónsky, text, ktorý potvrdzuje výklady tohto obdobia v zmysle neproduktívnej „vývinovej“ stagnácie a postupného prekonávania a rozkladu romantizmu. Informácia o vzniku poviedky v druhej polovici štyridsiatych rokov (Abafi ju napísal buď v Prešove, alebo počas svojich bratislavských štúdií, pričom jej čitateľmi a oponentmi boli Ľudovít Štúr a Ján Kalinčiak, ktorých pripomienky do textu neskôr zapracoval) nás však naviguje smerom k inému kontextuálnemu čítaniu. *Vidina a skutočnosť* napísaná najneskôr v roku 1847 totiž organicky zapadá do línie textov, o ktorých Oskár Čepan usudzuje, že v nich vyvrcholili snahy slovenského romantického myslenia o vytvorenie záväzného modelu „mládenca slovenského“ ako prototypu romantického subjektu, kanonizujúceho ideálne cnosti predstaviteľa slovenskej mládeže,¹⁹ ako ich v Bratislave propagoval Ľudovít Štúr a následne v Levoči Ján Francisci. Čepan k nim zaradil Kalinčiakovu poviedku *Mládenec slovenský* (*Orol tatrársky*, 1846), Ferienčíkovu poviedku *Slovenskí ochotníci* (*Holubica*, 1846), v rovnakom zábavníku publikovanú skladbu Jána Bottu *Svetský víťaz* a báseň Mikuláša Dohnányho *Zakliata krajina*, tiež z roku 1846. Už tento stručný výpočet upozorňuje na nápadnú autorskú kulmináciu v levočskom básnickom a myšlienkovom centre, z ktorého vzišiel aj Leopold Abafi, študujúci v Levoči v školskom roku 1845/1846.²⁰

Predovšetkým levočské ideové zázemie s výrazne asketickými črtami, ktoré do tohto prostredia vniesol a intencionálne upevňoval Ján Francisci, sa v druhej polovici štyridsiatych rokov podstatným spôsobom podieľalo na formovaní konceptu literárneho hrdinu ako romantického ideálu „slovenského mládenca“. Jeho model bol inšpirovaný hrdinom čarovných rozprávok, ktorý – ako výstižne sformuloval Oskár Čepan – „premáhaním te-

¹⁹ ČEPAN, Oskár: Bottov asketický hrdina. In: *Slovenská literatúra*, roč. 49, 2002, č. 2, s. 89 – 106 (z rukopisnej pozostalosti O. Čepana zostavila a zredigovala Eva Jenčíková); ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 1 – 20.

²⁰ V byte Leopolda Abafiho na Vysokej ulici v zbrojára Springra, neskôr u pekára Kulašovica boli stretnutia tzv. tretieho kola levočskej Jednoty mládeže slovenskej (pod správou Karola Hrenčíka a zapisovateľa Juraja Hodžu). Zápisnice z týchto zasadnutí sú uložené v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine pod sign. M 39 A 3 (Zápisy z kola u Abaffyho, 1845, 14 jd., 37 s.). Abafi ostal členom Jednoty aj po odchode z Levoče, počas štúdií v Prešove a Bratislave v nasledujúcich akademických rokoch, ako vyšší člen jej rady. Z roku 1848 je v martinskom archíve dostupný Abafiho zápis týkajúci sa Jednoty pod sign. M 39 B 96. Bližšie DOBŠINSKÝ, Pavol: *Deje Jednoty mládeže slovenskej* [faksimile]. Martin : Matica slovenská, 1972; DOBŠINSKÝ, Pavol: *Mládež slovenská v Levoči od roku 1843 do 1848*. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, sign. C1403; resp. z týchto prameňov vychádzajúci PRAŽÁK, Albert: *Literárni Levoča. Príspevky k niektorým episodám jej vývoje II*. V Praze 1947. O význame Leopolda Abafiho pre levočské básnické centrum svedčia hlavne Dobšinského *Deje...*, kde sa s menom Abafiho stretávame rovnako frekventovane ako s menom jeho kľúčových a najaktívnejších činiteľov (Ján Francisci, Mikuláš Dohnány, Mikuláš Ferienčík, Pavol Dobšinský). Hoci Abafiho literárnu tvorbu súčasníci nereflektovali, v memoárovej spisbe figuruje frekventovane ako aktívny účastník revolúcie (bol kapitánom) a neskôr memorandových udalostí. Nekrológy približujú Abafiho hlavne ako národného dejateľa.

lesnosti naplní osud zaznávaného hrdinu ľudovej slovesnosti. Jeho charakteristické vlastnosti mali byť kombináciou povahových čŕt Popolvára ako „najmladšieho a najslabšieho syna“, predurčeného vykonať „nebývalý skutok“ a zvíťaziť nad „svetovým zlom“, a romantického nadšenca, askétu a zasvätenca ducha, odhodlaného obetovať za svoje ideály aj vlastný život“.²¹ Argumentujúc príznačne svedectvom Pavla Dobšinského z *Dejov Jednoty mládeže slovenskej* (1866 – 1868) Čepan správne dedukoval, že „ideálom levočskej mládeže sa stal hrdina, ktorý sa zriekaním, telesnosti a zuzdovaním jej k panovaniu nad žiadostami tela, nad pokúšaním telesnosti a svetskosti vychoval, ktorý sa zapieraním seba samého k obrovskému dielu pripravil“ (Dobšinský, Pavol: *Deje Jednoty mládeže slovenskej*, faksimile MS Martin, 1972, s. 172).²² Uvedené Dobšinského slová korešpondujú s citovanou Abafiho autocharakteristikou prózy, ktorú pripojil k listu 10. mája 1860. Na model levočskej básnickej školy však poukazuje predovšetkým jej tematický a myšlienkový pôdorys.

III.

Vidina a skutočnosť tematizuje jednu z najväčších tém slovenských romantikov – lásku k vlasti a odhodlanie mladej generácie vydat' sa – parafrázujúc pragmatickejšie formulované slová Ľudovíta Štúra – „na cestu života národného trnistú“, pre ktoré súčasníci používali termín „posvätiť sa“, na základe ktorého sa potom sami označovali za „posvätenecov“.²³

V personálnom rozprávaní môžeme identifikovať tri dejové segmenty: prvým je láska k protagonistovej „milej“ a obraz ich zasnúbenia („zasvätenia sa“), druhým potvrdenie

²¹ ČEPAN, Oskár: Ideovo-estetické problémy mladej romantickej generácie. In: *Jednota mládeže slovenskej a literárny romantizmus*. Matica slovenská v Martine a Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobotě, 1989, s. 31.

²² ČEPAN, Oskár: Ján Francisci – organizátor levočskej mládeže. In: *Literárne postavy Gemera 3*. Martin : Osveta, 1980, s. 16 – 17.

²³ Extenzia termínu „posvätenec“, ktorým slovenskí romantici označovali samých seba a ktorého zdroje nachádzame práve v Levoči (pozri Dobšinského *Deje...*), presiahla časový rámec druhej polovice štyridsiatych rokov, kedy sa etabloval. V publicistike a memoárových textoch druhej polovice 19. storočia slúžil ako zrozumiteľné apelatívne pomenovanie pre príslušníkov romantickej generácie, hlásiacich sa ku „škole Štúrovej“ (bližšie PÁCALOVÁ, Jana: Zrodienie legendy: medzi Hurbanom a Vlčekom. In: *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 3, s. 222 – 237; č. 4, s. 265 – 291). Funkciu nástroja na upevňovanie kolektívnej pamäte splnil napr. v diskusii k vytvoreniu zbierky na pomník Ľudovítovi Štúrovi, do ktorej sa zapojil aj Leopold Abafi (citátom chcem ilustrovať/predznačiť autorov charakteristický literárny štýl): „Dobre vieme zvlášte my zvečnelého učedníci, čo sme mali v Štúrovi, koho sme v ňom utratili; dobre vie i celú Slovanstvo, čo on bol ubiedenému národu nášmu; dobre zná i celú Slovanstvo ducha jeho velíkanskeho, srdce jeho všemilujúce, spisy jeho významu všeslovanského, zásady jeho čistokresťanské, zbožné! Hoden, áno, úplne je on hoden, aby sme zvečnili i názorne pamiatku jeho; v našich srdciach, v našom národnom živote ona i tak zvečnená je a neumenšená trvá a trvať bude až po veky“ (ROVINOV, Branko A. [ABAFI, Leopold Branislav]: Výpis z dlhšieho listu na Redaktora. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 66 – 67). V tejto paradigme Pavol Dobšinský odpovedal: „Konečné slovo tedy len k Vám máme spisovatelja a národovci slovenskí a nadovšetko k Vám učedníci nášho Ľudevíta: jedni neľutujte prácu, druhí obete malé len a chatrné, z nich zrastie obeť pekná, dôstojná i muža, posvecenca a priateľa nášho, ktorý chce a má pamiatku svojich slávnych posvecencov vždy hodne svetiť a hlásať!“ ([DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 67 – 68).

odhodlania žiť v súlade so sľubom, ktorý dal, a napokon tretím je symbolická iniciačná cesta protagonistu. Napriec rozprávaním dochádza k premene referenčného rámca. Zdanlivo prvoplánový ľubostný príbeh, ktorý autor ponúka v prvej časti rozprávania, postupne nadobúda čoraz viac znakov odkazujúcich k alegórii až napokon rozprávanie, ktoré do viac ako polovice prózy odkazovalo na reálny skúsenostný svet autora z jeho študentských rokov, vrcholí v obraze rozprávkového putovania protagonistu spolu so slnkom, s mesiacom a s vetrom do tajomných puklín tatranských jaskýň, kde cesta jeho zasvätenia vrcholí v získaní požehnania od „*veľaváženého starca*“ (pravdepodobne personifikácie Boha).

Úvod situuje rozprávač ako príhovor k čitateľovi, ktorého oslovuje dobovo konvenčnou figúrou „bratov – vrstovníkov“, odvolávajúc sa na rovnakú generačnú skúsenosť, ktorá má byť kľúčom k porozumeniu textu a jeho posolstva. Rozprávanie je situované do „*krásnej doby mladistvej poetičnosti*“, ktorú autor opisuje prostredníctvom prírodných motívov („ľubomilo“ sa usmievajúce slniečko, tichučké vetričky „*milujúce sa*“ s čarovnými kvietočkami) a scenérií romantickej krajiny s „*rumami starých hradov s plešivými hlavami a prínou tvárou*“. Obraznosť založená na prírodno-topografických motívoch s dôrazom na cyklický čas je základom Abafiho romantickej topologickej a poetologickej výbavy. Kódovanie týchto obrazov je zrozumiteľné: keď píše o čarovných jarných večeroch strávených na Slovensku, aké „*my ale synovia dolňozemských púšť máme ich len v odblesku, len v nástine*“ (s. 123), myslí tým predrevolučné roky s ich dynamickými národnoobrodeneckými pohybmi, ktorých sa sám aktívne zúčastňoval, takpovediac sľubnú „jar“ v živote národa. V tomto význame „jar“ národa, ako aj „*bájočný jarný čas*“ v osobnom živote subjektu stotožňuje rozprávač s oduševnením pre lásku: „*i mňa Bohyňa ľúbosti v službu za posvätenca dostala*“ (s. 122).

Protagonistovo zaľúbenie sa je stvárnené ako láska na prvý pohľad: „*Len raz som sa k nej sblížil, celý som sa oddal jej, posvätil jej, obetoval jej*“ (s. 123). Podmienkou jej prijatia zo strany „milej“ je bezvýhradná, dobrovoľná, pokorná a trpezlivá sebaobeta: „*„ohnivý mládenče! či máte toľko chladnokrevnosti i túto pokorenosť a potlačenie pokorne, trpelive, vytrvale snášať, bez reptania, bez rúhania sa Bohu a bez zúfalstva?!“ – zvedavým okom spytovala sa ona.*“ Sebaobetu v prospech „milej“ rozprávač argumentuje kresťanskou tradíciou: tak ako sa Kristus obetoval z najväčšej lásky za ľudské pokolenie, tak ako „*i mučedníci vďačne život svoj žertvovali za pravdu Evanjeliu*“ a ako Ján Hus „*s velebením Boha vystupoval na hranicu v smrť za osvetu národa svojho!*“, sľubuje aj protagonista – „*ač slabý*“, lebo „*nemôže sa rovnať oným výtečným mužom*“ – podstúpiť pri svojej „milej“ „*všetko možno*“, aj život za ňu položiť. Až po tomto sľube „*božská dievčina*“ prijíma protagonistu „*za svojho oddanca, posvätenca*“ (všetky citáty s. 124).

Vzťah mileneckého páru približuje Abafi výlučne cez obrazy prírodných potuliek, prechádzok a rozhovorov pod rozkvitnutými stromami atď., ktoré postupne zahusťuje konvenčnými symbolmi navigujúcimi čitateľa k dominantnému významovému plánu prózy: „*A chtiac sa nasýtiť pohľadom na čarovné nášho Slovenska kraje, na utešené líky, na neprehľadné hory, na striebrotoké potôčky, na nebetyčné Tatry: vychádzavali sme spolu v tichý, utešený, roztomilý čas do poľa, do hájov, do úbočín, do lesov, a tešievali sme sa*

rozprávkami a kochali vo vzájomnom vreľých citov sdelovaní. „Sadnime si, zlatý Anjel môj! sem pod túto Slovenskú lipu“ napomenul som ja raz na takejto milej prechádzke. – „Slovenský párik pod slovenskú lipu! oh! jak to lahodí srdcu; – a rozprávaj mi duša moja! zas niečo o svojom rode“ (s. 125).

Rozprávanie je kódované zrozumiteľne: „milá“ nie je fyzickou postavou, ale predstavuje Slovensko, národ, slovenský princíp či – slovami autora – „milostnú sprievodkyňu života *Národnosť*“ (s. 145). Keďže účelom prózy je predstaviť zasvätenie sa protagonistu jeho „milej“, ktoré je základným prvkom jeho ďalšej životnej aktivity (národovecká práca v prospech slovenského národa), ťažiskom prvej časti poviedky je explikácia protagonistovho očarenia „milou“ (idealizujúco-mýtizujúci opis slovenského národa), a zdôvodnenie toho, prečo sa jej (mu) zasväcuje. Dosahuje to v troch krokoch: opisom „milej“, charakteristikou jej rodu a životných osudov rodiny, ktoré sú obsahom rozsiahlych dialogizovaných pasáží. Dialogizáciu textu autor navrstvuje a opakuje jednotlivé (ťažiskové) výpovede, čím ich intenzifikuje.

Rozsiahlemu podrobnému opisu – „*panny veľavážnej, krásnej, roztomilej, anjelskej*“ (s. 122) – a „mileneckému“ vzťahu v kulisách prírodných scenérií venuje autor viac ako tri strany úvodného textu. Prvotná charakteristika kladie do popredia chudobný pôvod a šľachetnú krv, ktorou prevyšuje aj „*slečny vysokého rodu*“, pokornosť, hanblivosť, opatrnosť („*skromnosť do zalúbenia*“), múdrosť („*ty najhlbšie pravdy, jaké koľvek nemeckí philosophovia vyskúmali pochopujúca*“) a orientáciu na budúcnosť („*duchovný zrak svoj v budúcnosť ponorujúca*“). V súlade s predmetom alegorizovania jej vzhľad sprostredkováva rozprávač prostredníctvom etnografického obrázku: je to spevavá dievčina s „*utešenou partou s trasulienkami, vyšívanou fiertuškou tafatovou a karmažinkami žltými plaskami obitými*“. Najrozsiahlejšie približuje jej fyzický výzor, pričom jednotlivé časti tváre opisuje prostredníctvom paralel k prírode („*Po bokoch velebného čela tohto splývali jej čiernorusé vlasy vo vrkočoch krásne pospletané. Pozrite Bratia na Tatry, keď sa čierňava zpoza nich dvíhať počína, a budete si môcť predstaviť plnosť vlas mojej milej*“) alebo s dôrazom povahové črty, emočné rozpoloženia a nálady („*Oči! oj oči mala nebeské! Jeden pohľad prisny, – a zahanbil si sa jako dieťa. Jedno pozretie milostnô, – a nevýslovnô blaho si pocítil v niadrach svojich! Jedno vzhliadnutie do neba, a predcítil si tú večnú rajskú sladkosť, čo nás za hrobom očakáva; a jedno sklopenie nebovomodrych jej očiek, a žiaľ a tesnosť zaujala všetky vnútrnosti tvoje. Dosť často som ju vidaval, keď slzoperly odvisly na jej mihalniciach, keď tichý smútok obliat milenú jej tvár, keď bolný žiaľ opanoval jej čisté niadra*“; všetky citáty s. 122).

Paralely k obrazom slovenskej krajiny v obraze „milej“ a emocionalizácia predstavujú v próze v zhode s jej základnou romantickou paradigmou ťažiskové výstavbové prostriedky. Autor využíva široký repertoár konvenčnej romantickej topiky. Parciálna práca s konvenčnými prvkami ale naznačuje Abafilho tvorivý potenciál. Ako príklad môžem uviesť jeho originálnu modifikáciu prírodnej topografie Slovenska ako priestoru vyčleneného na severe Tatrami a na juhu Dunajom. V obraze príbytku protagonistovej „vyvolenej“ vytvára pôsobivú hydrologickú mapu: „*A krajom týmto tečie veľiká rieka Dunaj, a prijíma v lono svoje štyri potoky. Prvého meno Váh, plťonosný; a druhého meno je Nitra, slávozraká; a tretieho meno je Hron, dielnoplný; a štvrtého meno je Ipeľ, nivovlaž-*

ny“ (s. 130).²⁴ Na rozdiel od konvenčnej vertikály sever (Tatry) – juh (Dunaj) Abafiho výber riek symbolicky pokrýva priestor Horného Uhorska v horizontále (v postupnosti prítokov) zo západu (Váh) na východ (Ipel'). V tejto paradigme opisuje aj „severnú“ hranicu Slovenska: „*Velikáni títo ľúbezne otáčajú svoje ramená okolo priateľského domu mojej milej, od stredu svojho k západu a k východu v polokružnom zhybe z velikosti svojej tratiac, sňahobelosť v horovú zelenosť meniac.*“

Citovaná „hydrologická“ charakteristika Slovenska sa neobmedzuje len na topografické vymedzenie národného priestoru. Spôsob výberu prívlastkov, ktorými autor dekoruje jednotlivé rieky, poukazuje na ambíciu charakterizovať tento priestor aj faktograficky, etnograficky. A napokon ďalší dôležitý moment predstavuje rámec, do ktorého Abafi túto topografiu zasadzuje, keď svoj obraz dopĺňa o motív mýtického priestoru rajskej záhrady, „*opravdového zemského raja*“ a vôbec najobľúbenejšie dielo Boha: „*A založil Hospodin záhradu na Slovensku, Europe na východ. A osadil v nej moju najmilejšiu. – A dal Hospodin, aby v záhrade tej riasili všelijaké stromy milé na pohľad s chutným ovocím. A krajom týmto tečie veľiká rieka Dunaj, a prijíma v lono svoje štyri potoky. Prvého meno Váh, pl'onosný; a druhého meno je Nitra, slávozraká; a tretieho meno je Hron, dielnoplnný; a štvrtého meno je Ipel', nivovlažný. – Do tejto záhrady osadil Hospodin moju premielenú, aby prebývala v nej aj so svojou rodinou.*“

V opise Slovenska a slovanských národov autor tematizuje trs najvýraznejších mýtov spojených s povahou a osudmi slovenského národa ako malého, bez rozvinutej histórie, trpiaceho a ohrozovaného okolitými národmi, ktorého korene môžeme nájsť práve v období národného obrodzenia: „*Čože ti mám ešte o svojej rodine, o svojom kraji, o starých hradoch rozprávať, pokračovala ona temným hlasom ďalej, v krátkych týchto slovách je všetok jejich dej obsažený. – Prišol národ neznámy, cudzí, ktorého teraz susedom nazývame – pozbavil bratov mojich slávy, moci, panovania – a oni do nízkosti strčeni sa pomínuli len mňa nahajúc na svete, aby mal kdo slzy vylievať na velikánskom jejich hrobe snad na večné veky!*“ (všetky citáty s. 130). Abafi zužitkováva konvencionalizované obrazy prítomné v literatúre najmenej od dvadsiatych rokov 19. storočia (kraj a minulosť národa stvárnené cez rupy hradov, napadnutie iným národom, hrob/mohyla ako symbol aktuálneho stavu, obraz ženy plačúcej nad osudom národa...), navrstvuje a kumuluje ich prostredníctvom výpovedí všetkých subjektov prítomných v prvých častiach prózy: protagonistu/rozprávača, jeho „milej“ a mladíkových priateľov.

V polovici poviedky (časť IV) personálny rozprávač splýva s kolektívom svojich vrstovníkov – mladíckej družiny. Už nevypovedá za seba, ale zástupne za svojich druhov, ktorí tvoria akoby jedno telo a jedného ducha, podobne ako „kolektívne“ postavy Chalupkových hrdinských básní: „*Nebolo nás tam veľa; ale všetci rovni: šlechetnosť srdca, vznešenosť mysle, zápal junácky, posvečenosť za otčinu a nadšenosť za vyššie idey krásy, pravdy a dob-*

²⁴ V súvislosti s funkciou riek v zmysle národne-charakterizačného symbolu si dovoľím dve odbočenia. Prvé smeruje k Abafiho literárnemu dielu širšie: rieka Tisa plní kľúčovú funkciu pri obraze dolnozemskej krajiny v poviedke *Na rákosí*. Druhé odbočenie poukazuje na kontext dobovej prózy. Korešponduje s funkciou riek Dunaj v Kalinčiakových *Bozkovoch* (Nitra, 1842), ako ju naposledy interpretoval René Bílik (BÍLIK, René: Doslov. In: KALINČIAK, Ján: *Reštaurácia a iné*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009, s. 532 – 533), pričom príznačný je vzťah Abafiho k tomuto textu len o päť rokov staršieho Kalinčiaka, ktorý ho zaujal natoľko, že ho ako mladý študent zdramatizoval.

ra maľovali sa na tvárach všetkých a povznášaly ducha každého z nás nad nížiny každodenného, chlebového života.“ Preto ktorýkoľvek vypovedajúci subjekt hovorí za ostatných členov kolektívu: „Hovoríš, sestra, ozval sa rozohňený jeden mladík, úplne z duše našej.“ Na tomto mieste autor opúšťa paradigmu individuálneho ľúbostného príbehu, ktorú použil v prvej časti prózy („kapitoly“ I – III). Túto premenu odráža aj časový rámec príbehu: kým láska protagonistu k jeho „milej“ sa odohrávala v kulisách jari, vzťah stvárnenny ako súrodenecké puto nachádza svoju kulisu v lete. Mladická družina je tu priehľadnou alúziou na študentské zoskupenia slovenských romantikov v tridsiatych a štyridsiatych rokoch, aj zrozumiteľným obrazom „školy Štúrovej“. Spolu so svojou milou „sestrou“ podnikajú výstup na nemenovaný vrch, aby na ňom spoločne zopakovali akt zasvätenia sa „našej premilej Národnosti, milému Zemepánovi a bratstvu!“ (s. 133), ktorý sa stáva symbolom národného upovedomenia a budúceho životného nasmerovania: „Na výšiny života! na úslnie pravdy! na slnokvet posvecenia poďte za mnou Bratia, Priatelja, Posvecenci moji!“ – takto volá moja milá hor, hor na temeno Tatier po poberajúc pred ju sprevádzajúcim družstvom. [...] A junač mladá, švihlá, zapálená, nadchnutá, – nedbajúc na odpory v cestu sa jím stavajúce, nedbajúc na úsmech posmešný k nížkej zemi prikovaných materialistov, nedbajúc na nebezpečia, ktorú jím pri každom kroku zkazou hrozí, v svornej jednote, v jednomyslnom družstve stúpajú za vznešenou pannou touto!“ (všetky citáty s. 132). Ťažiskovou je v tomto obraze myšlienka kresťanstva, vlastného Slovanom, ako východiska zo všeobecnej krízy, v ktorej sa ocitol duch národov: „Ač sme tedy telesne aj rozdelení, jeden od druhého vzdialení; duch ale hľadá, najde u nich súčitu a súhlasu, s nimi sa spojuje v jednu veľikú myšlienku: ucnostenia ľudského pokolenia; v jednu všeobecnú lásku ošťašťujúcu človečenstvo; v jednu večne sviežu nádeju: uživotnenia ducha Kristovho v dejinách ľudstva!“ (s. 132 – 133).

Euforické obrazy šťastnej jari a leta v živote protagonistu strieda v záverečnej časti poviedky kríza. Abafi tu efektívne zužitkoval autobiografický moment (pobyt na Dolnej zemi), ktorý zobrazil ako dôvod nepokoja a bezútešného psychického stavu protagonistu z odlúčenia od krajiny, ktorú vníma ako svoj domov. Kým domov jeho „milej“ je miesto, kde subjekt cítil „blaženosť života, keď po boku milovanej Panny ľúbym sa prechádzal Slovenskom“ atď., v „suchopárnych, života prázdnych, bez krásy rovinách“ hynie, „pustne v nesmiernych pustatinách; vädne umorený páľčivosťou bez nádeje nového sa uvidania!“, je chorý „na tele i na duši“, „srdce morí, hlávka páli, údy bolia“ (viac s. 135). (Okrem tohto významového plánu umožňuje próza prečítať dôvody protagonistovho neuspokojivo pociťovaného stavu aj v prozaickej realite každodenného života.) V takomto rozpolžení sa modlí k Bohu a prosí ho, aby mu pomohol. Boh mu zosiela anjela, ktorý ho vyzve, aby nečakal, ale konal a vydal sa na cestu.

Na tomto mieste poviedky autor druhýkrát mení naratívnu stratégiu: ďalšie rozprávanie sa odvíja podľa zákonitostí čarovnej rozprávky, s využitím jej kompozície, pomocníkov a obraznosti. Mimochodom, kompozícia kladie dôraz na triadické členenie vo viacerých plánoch textu. Je premyslená a do detailov dôsledne prepracovaná, ale najmarkantnejšie je to práve v tejto časti.²⁵ V symbolickej iniciačnej ceste protagonistu vietor, mesiac a slnko

²⁵ Z hľadiska výstavby a poetologickej inšpirácie rozprávkou zapadá *Vidina a skutočnosť* do radu textov, ktoré Július Noge pri klasifikácii prózy štyridsiatych rokov 19. storočia zaradil do skupiny pod názvom „cestou ľudovej slovesnosti“ (NOGE, Július: *Slovenská romantická próza*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1969).

vystupujú ako personifikácie rozprávkových pomocníkov, po tom, čo prejde zasvätením a vráti sa do „skutočného“ sveta, sa stávajú opäť prírodnými reáliami: „*Vetrik ľahúčko po- vieval kaderami mojimi; mesiačik za hory ukrývať počal svoje zlaté rôžky; slniečko v novej kráse vychodilo a vlievalo nový život do žíl precitnutého sveta!*“ (s. 145)

Spôsob, akým v závere poviedky Abafi zobrazuje myšlienkový a emocionálny svet svojho protagonistu, nápadne pripomína Bottov lyrický subjekt z básne *Povešť bez konca*.²⁶ Protagonista nevie, kam ide, ani čo hľadá, vedie ho horúčkovitá potreba konať, hľadať, spoznať, nájsť odpoveď na nesformulované otázky. V putovaní za poznaním, ako by mohla znieť všeobecnejšia interpretácia jeho cieľa, sa dostáva do príbytku mesiaca, slnka a vetra, ktorí ho navigujú na ďalšiu cestu a dávajú mu radu. Básnická licencia Abafiho modifikuje jej konvenčné obsahy na životné pravdy tematizujúce asketické ideály, ktoré majú protagonistu „predpripraviť“ na podstúpenie kľúčového iniciačného aktu. Mesiac: „*I tá najčistejšia láska v žiaľnom roztúžení nikdy uspokojenia nenachodí.*“ Slnko: „*Láska, i tá najohnivejšia v srdci pozavieraná páli, trávi a neplodí blaženosť, len tak, jestli je sdieľna, jestliže jej mierny plameň iných zahrieva.*“ Vietor: „*Láska i tá najsvätejšia, ač sa i vymkne z prsnej komôrky, ak má blažiť, nesmie byť šialená, ale tichá, jako zefyr májový: aby chladila, občerstvovala a sladkosťou srdce napájala*“ (všetky citáty s. 136).

Kým podmienkou zasvätenia sa „milej“ bola bezvýhradná oddanosť (orientácia na niečo/v prospech druhého), podmienkou podstúpenia iniciácie je stretnutie protagonistu samého so sebou, hlboká introspekcia a absolútna vnútorná sebareflexia – zobrazené ako „odletenie duše“. Až potom umožnil vietor protagonistovi zostúpiť do „svätyně“ – abstrahovaného miesta vyjadrujúceho romantickú predstavu o bezčasovosti, prorockom duchu, ktorý pozná všetky deje, minulé aj budúce –, kde „*tajnosť prestáva a všetky prežité sveta udalosti i budúce jeho nadhodilosti sa v jasnom svetle ukázu tomu, kdo je k tomu povolaný a pripusteny*“ (s. 141). Tu stretáva protagonista „starca“, ktorý zavŕši akt jeho iniciácie, začatý „jarným“ zasvätením a „letným“ zopakovaním svojho sľubu v kolektíve druhov-svedkov: „*Ty si posväcencom Slávie! Človeče veľkô, významnô je to slovo! To čo ten bohojaviteľ učil, kázal, máš aj ty v tovaryštvie súdruhov svojich uživotniť. Vaše učenie je celô pokolenie ľudskô ucnostiť, ušlechtit' a tak oblahoslavit'*“ (s. 144); „*V sprievode drahej národnosti žeň sa k večnej myšlienke božskosti cestou márneho zemskosti žítia, tak dostaneš blaha!*“ (s. 145).

IV.

Vysoká miera rétorickosti a abstraktnosti textu, lyrizujúce pasáže a potlačená sujetovosť sú v texte zámerné a koncepčné. Autor si ich uvedomuje a v retrográdnej reflexívnej pasáži aj samostatne tematizuje: „*Tak sa mi vidí, že ma laskavý čitateľ z jed-notvárnosti obviňovať bude; keď v rozprave tejto nenachádza rozličné i čo do ráznosti i čo do životovýjavov osobnosti. Ale prosím za odpustenie. Nevzal som pero týmto cieľom do ruky, aby som náruživosti ľudské v rozmanitých jejich záhyboch líčil. Nechcem predostrieť pred oči Čitateľstva podlosť v jej nízkosti, zlosť v jej jedovatosti, potmešilosť*

²⁶ Mimočodom, túto báseň uverejnil Pavol Dobšinský v 19. čísle *Sokola* (1860).

v jej *diabelskosti*, úšklebnosť v jej *satanskosti*; *nechcem osloniť cnosť v jej nebeskosti*, šlechtnosť v jej *vznešenosti*, milosť v jej *obetuvavosti*, *nadchnutosť v jej božskosti*; *nechcem boj tento českého dualizmu opisovať, cesty ktorými i jedna i druhá stránka kráča ukazovať, výjavy jejich bojov značiť, následky, ktoré za sebou tiahnu, rozkladať*; – *ale chcem len svet vidinný vlastného srdca, ajko on so skutočným životom či do súhlasu či do styknutia prišof*“ (s. 131).

Vidina a skutočnosť je jediným textom, v ktorom autor využíva personálneho rozprávača. V tomto zmysle ho možno vnímať ako Abafiho najromantickejší, nakoľko prostredníctvom personálneho rozprávača modeluje autor subjekt podstatne intímnejší, subjektívnejšie sa odhaľujúci, ako by sa mu to podarilo prostredníctvom er-formy. Celý spôsob výpovede smeruje k podrobnému opisu vnútorných pochodov protagonistu, viac jeho pocitov ako myšlienok a motívov. Rozprávačská stratifikácia je totiž podmienená témou poviedky, ktorou sú (v najvšeobecnejšom pláne) rozpomienky na mladé roky života strávené v krajine pod Tatrami a s nimi spojené vyjadrenie hlbokého národného pohnutia, ktoré natrvalo ovplyvnilo hodnotovú orientáciu subjektu. Ak by sme na interpretáciu textu uplatnili autobiografický kód, mohli by sme za ním tušiť autora. Takýto typ indícií síce autor zanecháva iba v náznaku, no v kontexte narácie nimi súčasne dôsledne motivuje správanie a zmyšľanie protagonistu.

Na rozdiel od iných próz zo začiatku druhej polovice 19. storočia, ktoré stvárajú rovnakú tému, pričom výraznejšie inklinujú k autobiografickej spisbe – spomeniem *Zaviate, ale nezabudnuté listie* od Jozefa Miloslava Hurbana (*Sokol*, 1862) a *Rozpomienky na dni peknej mladosti* od Daniela Maróthyho (*Orol*, 1873) –, síce rozprávač neposkytuje také množstvo ani povahu indícií, na základe ktorých by sme mohli hovoriť o type autobiografickej výpovede v užšom zmysle, no spojitosť s týmito textami je neprehliadnuteľná. Kým Hurban a Maróthy priamo konkretizujú stredisko svojho vzdelávania a v ňom kľúčovú rolu Ľudovíta Štúra, Abafi (rovnako odchovanec bratislavského ústavu) o nich explicitne nehovorí, no z kontextu prózy je zdroj protagonistových ideálov nepochybny. Napriek tomu, že autor nestváraňuje takzvanú „školu Štúrovu“ v zmysle jej konkrétneho praktického pôsobenia, ako to robia Hurban a Maróthy, ponúka presvedčivý obraz jej základných ideových postulátov, ktorých je protagonista nositeľom rovnako ako autobiografické postavy z oboch známejších próz.

Po personálnom rozprávačovi siahajú všetci traja autori zámerne: týmto prostriedkom posilňujú autobiografické svedectvo, čím zvyšujú výpovednú hodnotu svojich textov. A ešte jedna podobnosť: všetky tri majú spoločné to, že boli publikované pod pseudonymami (Branko Rovinov, M. z Bohuslavíc a Vrahobor, spolučlen „ostatkov školy Štúrovej“). Zamýšľané sú totiž ako literárne svedectvo o ideáloch mladej romantickej generácie v štyridsiatych rokoch, jej duchovnom obrodení a prvých plodoch národného prebudenia, ktoré – ako s časovým odstupom zhodne dosvedčujú všetci autori – natrvalo ovplyvnilo ich myslenie, čítanie a konanie. Predovšetkým Hurban a Maróthy vo svojich textoch celkom otvorene konkretizujú aj ich funkcie smerom ku konkrétnemu čitateľovi, ktorým mal byť jednak generačný súčasník, jednak mladšia, dorastajúca generácia národovcov.

Prvému okruhu recipientov adresujú autori apel na rovnakú generačnú skúsenosť. Texty koncipujú ako spomienkové rozprávanie, ktoré má v zmenených spoločensko-po-

litických podmienkach znovooživiť, pripomenúť, sprítomniť ideály predrevolučného obdobia, ktoré pre národnoobrodenecký proces predstavovalo jednu z najprogressívnejších etáp. S tým súvisí aj primárne funkčné zacielenie textov v zmysle budovania a posilňovania žiaduceho obsahu kolektívnej pamäte. Kým Maróthyho rozprávania kladie dôraz prevažne na konkrétne udalosti a príhody (centrálnou postavou jeho rozprávania je Viliam Pauliny-Tóth), Hurban postupuje výkladovejšie a didaktickejšie – príbehová zložka textu je podriadená ideí, slúži ako pozadie pre jej artikulovanie: „*Národnost je skvělé světoobčanství; ona jest kouzelná řetěz vížící nás k celému člověčenstvu, bez ní jest člověčenstvo bez skutečnosti; národnostmi dochází pravdy, poznání sebe, uskutečnění ducha svého.*“²⁷

V oboch prípadoch sa autori otvorene štylizujú do funkcie „úst“, ktoré hovoria za príslušníkov romantickej generácie. Daniel Maróthy ju metonymicky vyjadruje spojením „ostatky školy Štúrovej“ a začiatkom sedemdesiatych rokov, kedy sa na literárnej scéne začínajú objavovať prvé hlasy predznamenaávajúce nástup realistov, jej adresuje zrozumiteľnú výzvu: ešte sme tu, konajme! Jozef Miloslav Hurban recepčný okruh svojej prózy intencionálne rozširuje o najmladšiu generáciu: tak ako stretnutie so Štúrom zásadne ovplyvnilo ďalšie uvažovanie a smerovanie autobiografického protagonistu Milana (ergo Hurbana), má ovplyvniť aj to súčasníkov; tak ako Ľudovít Štúr sugestívnosťou svojej osobnosti a verbálneho prejavu zapôsobil na mladého Milana, snaží sa Hurban zapôsobiť na mladého čitateľa svojej prózy. Preto sú jej ťažiskom pasáže venované ozrejmovaniu slovanského ducha, povaha vlastenectva, vzťahu k národu, národného povedomia atď. ako pravej „ušľachtilej zábavy“, ktorú má periodikum, prinášajúce *Zaviate, ale nezabudnuté listie*, poskytnúť mladým čitateľom: „*Myslím pak, že v těchto několika obrazích vyvinování se ducha našeho národního, duše vlastenská zábavu nalezne; nebo již můžeme i od našich tatranských a podunajských sester očekávat mysl takovou, která i ve zjevích ducha národního potěšení a zábavu nalezne. Dle pochopův našich Sokol není, aniž má být časopis lahodící nevlasteneckých, a na německé pamlsky – zábavy bez vyšší idey – přivýknutým žádostem, ale má on být ušlechtilou zábavou všem vlastenkám a vlastencům našim – k vyššímu životu duchovno-národnímu procitlým i procitujícím. V tomto smyslu vydáváme Sokola; z tohto stanovité má on považován být.*“²⁸

Z hľadiska zastúpenia príbehovej zložky a jej referenciality vo vzťahu k reálnemu svetu predstavujú tieto tri prózy tri samostatné typy. V Maróthyho rozprávaní môžeme identifikovať najčistejšiu spomienkovú prózu. Hurbanov text prepája spomienkové rozprávania kombinované s denníkovými zápismi a rozsiahlymi reflexívnymi pasážami. V oboch textoch je národné prebudenie protagonistov dominantnou dejovou líniou. Nadobudnutie národného povedomia je zobrazené ako iniciálna životná udalosť, ktorú protagonisti zažili na bratislavskom evanjelickom lýceu, pričom táto, hoci je fakticky individuálna, je iba čiastkou kolektívnej generačnej skúsenosti, preto môže slúžiť ako jej konkrétna (názorná) vzorka. Čitateľ získava v oboch textoch množstvo informácií z faktického sveta, na základe ktorých si môže urobiť predstavu o živote slovenskej mládeže

²⁷ [HURBAN, Jozef Miloslav]: Zaváté ale nezapomenuté listí. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 12.

²⁸ [HURBAN, Jozef Miloslav]: Zaváté ale nezapomenuté listí. M. z Bohuslavíc. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 2, s. 51.

v Bratislave (Požoni) tridsiatych (Hurban) a štyridsiatych (Maróthy) rokov 19. storočia. V Abafiho texte protagonista už na začiatku rozprávania vystupuje ako národné prebudenný. Referencialita textu vo vzťahu k dejinnej skutočnosti je celkom potlačená, iniciačnú skúsenosť stvárnjuje autor prostredníctvom alegorického príbehu s využitím rozprávkových prvkov. Nekonkretizuje vzdelávaciu inštitúciu, spolkový a verejný život ani ťažiskové udalosti zo súkromia, ale píše alegóriu, v ktorej Slovensko pretvára na svoju vyvolenú a vnútorný proces odhodlania aktivizovať sa ako Slovenský národovec stvárnjuje ako rozprávkové putovanie za poznáním. Záverečná časť textu, v ktorej protagonista prichádza do tatranskej svätyne, kde získava požehnanie od „veľaváženého starca“, nadobúda až mystický charakter, pohybujúci sa na hraniciach mesianizmu.

V.

Ak sa na prózu *Vidina a skutočnosť* dívame mimo Čepanom vymedzenej línie textov kanonizujúcich prototyp „mládenca slovenského“ aj mimo vyššie naznačenej línie autobiografických próz, ale zo širšieho pohľadu, vidíme, že je v podstate epickým variantom početných reflexívno-lyrických romantických básní tematizujúcich lásku k národu, ktoré sú v slovenskej literatúre kontinuálne prítomné od začiatku tridsiatych rokov naprieč 19. storočím, preto je v nej dejová línia v podstate redundantná.

A napokon ešte jedna kontextová poznámka. Keď Jozef Viktorin zaradil do almanachu *Lipa* (1862) autobiografickú stať Jána Kalinčiaka, pripojil k nej vlastný komentár, v ktorom zdôvodnil svoje rozhodnutie publikovať autobiografiu jedného z najautoritatívnejších prozaikov svojej generácie.²⁹ V závere nadviazal na Kalinčiakov výklad autority Ľudovíta Štúra pre túto generáciu,³⁰ pričom skonštatoval: „Štúrove a ním v kruhu sebe telom i dušou *oddaných mladíkov vzbudené a chované ideále nikdy som tak dôrazne vyslovené nečítal ako v povesti zmienenej.*“³¹ Onou „povešťou“ rozumel Kalinčiakovu poviedku *Mládenec slovenský*, z ktorej na podpora svojej mienky odcitoval dlhšiu pasáž.

²⁹ „Ponevác ale hlavné, na vývin svojho ducha rozhodne pôsobiace okamženia jedine on sám hodnoverne a zaujímave opísať mohol: preto som ho o takúto avtobiografiu poprosil; že však daktoré okolnosti v jeho opise len nakrátko sa udávajú – čo v povahe samým sebou pisaného života leží – preto moje náhľady na konci pripojujem, i domnievam sa, že obrázok tento životopisný zvláštnu, abych sa tak vyslovil, beletristickú zaujímavosť má, a tak i zábavným požadavkám vyhovie“ (KALINČIAK, Ján: Obrázok životopisný. In: *Lipa. Národní zábavník vydal Josef Viktorin II.* Pešť, 1862, s. 100 – 101).

³⁰ V *Rozpomienkach na Ondreja Sládkoviča*, ktoré vyšli v rovnakom roku v *Sokole*, Kalinčiak podobne píše: „Viete dobre, vrstovníci moji, že sa žiaden muž slovenský nemôže a nesmie takým veľkým počtom výtečných slovenských odchovcov chváliť ako Ľudovít Štúr, ktorého budenie a ustavičné namáhanie priviesť v dušiach mládeže spočívajúce iskričky k plameňu životodarnému a živototvornému, čo vám je všetkým tak ako mne známe. [...] Nevieam, nakoľko v rodinnom domácom živote sám otec v Sládkovičovi cit národnosti vzbudzoval, znajúc ale osobne i jedného z bratov jeho, myslím, že som v predchádzajúcom tvrdení mojom nepravdu nehovoril, a i vtedy nie, keď som hovoril, že Ondrejko náš vlastne len od Štúra v Požuni dostal smer budúceho žitia slovenského. Z našej generácie zostali skoro len sami Štúrovi odchovcanci verní ideji, za ktorú za mladi zahoreli“ (cit. podľa digitalizovanej verzie titulu *O literatúre a ľudoch*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965 cit. podľa http://zlatyfond.sme.sk/dielo/68/Kalinčiak_Rozpomienky-na-Ondreja-Sladkovica/1).

³¹ KALINČIAK, Ján: Obrázok životopisný. In: *Lipa. Národní zábavník vydal Josef Viktorin II.* Pešť, 1862, s. 121.

Viktorinovo prečítanie Kalinčiakovej poviedky ako alegorického spracovania ideálov, napohľad nápadne blízkych Štúrovmu učeniu, si neskôr povšimol Jaroslav Vlček (1890) a tento spôsob výkladu poviedky viac či menej výrazne rezonoval v slovakistike po celé 20. storočie. Až v ostatných rokoch ho spochybnil René Bílik, ktorý príbeh mladého Stanislava, hlavného protagonistu poviedky, vníma opačne, ako polemiku s „pravidłami spolku“, obmedzenie princípu slobody a problematizáciu hodnotovej výlučnosti „veľkej konštrukcie“ ľudskej identity ako identity predovšetkým kolektívnej (národnej).³²

Citované Viktorinovo konštatovanie však platí takpovediac par excellence pre inú Abafiho poviedku, hoci táto súvislosť ostala nepovšimnutá súčasníkmi aj literárnymi historikmi, rovnako ako bol nepovšimnutý aj samotný text a vôbec ďalšia tvorba jeho autora. Presnejšie: Viktorinovo konštatovanie platí pre postoj protagonistu tejto poviedky. Hoci jej rozprávač je personálny, z textu zaznieva okrem dominantného hlasu rozprávača – mladého protagonistu ešte jeden, racionálne-pragmaticky korigujúci vášnivý postoj mladého idealistu. Mohli by sme ho stotožniť s postojom autora, skúseného a poučeného (možno vekom): „*Ale nie len požívať života sladkosti má mladík Slovenský, lež život jeho sa má zvlášte činnosťou osláviť, činnosťou ušťastňujúcou rod, uctnosťujúcou kresťanstvo, ublahoslavujúcou človečenstvo*“ (s. 125). Najvýraznejšie sa táto korekcia, popri drobných rétorických vsuvkách a rečníckych digresióch, prejavuje v názve poviedky. Abafi ho vybral vo vzťahu k jej téme a posolstvu koncepčne, čo rozprávač v texte na niekoľkých miestach trochu ťažkopádne naznačuje: „*Všetci povest'opisci tak si obľubujú v opisovaní bájočných krajov, veľkolepých miest, skvostných kaštieľov, drahým náradím naplnených izieb, či by som sa ja tejto výhody pozbaviť mal, hádam preto, že chtiac opísať bydlisko mojej premilej verne, nebudem môcť Vám Parížsku skvostnosť ukázať? To neurobím, ani nemám príčiny k tomu, lebo dvor mojej premilej smelo sa môže do rádu iných utešených a umele ustrojených parkov postaviť. A to tým smelšie, že vyššia lež ľudská ruka ho založila, sadila, zdobila. – Stojí mi ale i onô právo slobody pri ruke, dľa známeho: poctoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas, dľa ktorého moju premilenú tam môžem osadiť, kde chcem; tohto sa ale na tento čas zrieknuť idem, abych verným zostal nadpisu ‚Vidina a skutočnosť‘, za to Vám ale, Bračekovci moji sladki! dobre stojím, že tým moja rozprava na malebnosti svojej ani mak neutratí, a tak Váš krasocit uspokojím*“ (s. 130). Vidina je zdrojom protagonistovho smerovania, je celým obsahom poviedky. V názve avizovaná Skutočnosť je v nej len latentná, vlastne ukazuje mimo text poviedky, na mimoliterárnu skutočnosť – text (vidinu) autor prepája s reálnym svetom (skutočnosťou) a naznačuje, že literárny a reálny svet nie sú príliš kompatibilné. V tejto diskrepancii je najvýraznejšie prítomná autorova korekcia ideálov, ktoré stelesňuje protagonistu jeho poviedky.

³² V doslove k vydaniu z výberu Kalinčiakovho diela o tom René Bílik píše, argumentujúc citátom z iného Kalinčiakovho textu: „V takejto konštrukcii centrálného problému príbehu vnímame ozvenu Kalinčiakovej polemiky s hodnotami ‚spolku – bratstva‘ z prelomu tridsiatych a štyridsiatych rokov (Vzájomnosť), a možno aj toho, ktorý vznikol pod Francisciho vedením v Levoči a ‚ktorého cieľom mala byť skromnosť, striedlivosť a – bezženstvo, aby sa šuhajci výlučne len jedinému cieľu, pôsobiť za národ, obetovať mohli, súc z každého pohľadu neodvislými‘ (In: Kalinčiak: O literatúre a ľudoch. Bratislava : Pravda, 1949, s. 69)“ (BÍLIK, René: Doslov. In: KALINČIAK, Ján: *Reštaurácia a iné*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009, s. 538).

Názov *Vidina a skutočnosť* môžeme teda prečítať vo viacerých plánoch vo vzťahu k poviedke aj širšie, jej miestu v slovenskej romantickej literatúre. Napríklad ako vyjadrenie romantického postoja a pohľadu na svet, koncepcie umenia ako takého, bez povinného „štúrovského“ akcentovania súboja medzi „slovanským“ a „západníckym“ romantizmom,³³ alebo aj v prenesenom význame (symbolicky) môžeme tento názov cez „prípád“ nereflektovanej Abafiho prózy vztiahnuť na náš pohľad na romantickú literatúru. Čo je vidina a čo skutočnosť? Na jednej strane sa snažíme sprístupňovať texty z archívnych fondov, na druhej strane množstvo textov, ktoré svojho času boli publikované a čítané, ostáva mimo našej pozornosti. Nielen tých od autorov z „periférie“.

Štúdia vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu *Diskurzivita literatury 19. stololetí v česko-slovenském kontextu* financovaného grantovou agentúrou GA ČR P406/12/0347. Vedúci riešitelia: Prof. PhD. Adelibor Tureček, CSc., Prof. PhDr. Peter Zajac, DrSc.

PRAMENE

- DOBŠINSKÝ, Pavol: *Deje Jednoty mládeže slovenskej* [faksimile]. Martin : Matica slovenská, 1972.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Mládež slovenská v Levoči od roku 1843 do 1848. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, sign. C1403.
- [DOBŠINSKÝ, Pavol]: [stanovisko redaktora]. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 67 – 68.
- [HURBAN, Jozef Miloslav]: Zaváté ale nezapomenuté listy. M. z Bohuslavic. In: *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 5 – 11; č. 2, s. 45 – 54.
- Ján Kalinčiak. Obrázok životopisný. In: *Lipa. Národní zábavník vydal Josef Viktorin II. Pešť 1862*, s. 121.
- KALINČIAK, Ján: *O literatúre a ľuďoch*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965 cit. podľa http://zlatyfond.sme.sk/dielo/68/Kalinciak_Rozpomienky-na-Ondreja-Sladkovica/1.
- ROVINOV, Branko A. [ABAFI, Leopold Branislav]: Výpis z dlhšieho listu na Redaktora. In: *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 66 – 67.
- ROVINOV, Branko: Vidina a skutočnosť. In: *Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru*, č. 15, 25. M. Rujna 1860, s. 122 – 126, č. 16, 5. V. Rujna 1860, s. 130 – 137; č. 17, 15. V. Rujna 1860, s. 143 – 145.
- VRAHOBOR [MARÓTHY, Daniel]: Rozpomienky na dni peknej mladosti. In: *Orol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turč. Sv. Martin, 28. februára 1873, roč. IV, č. 2, s. 39 – 42; č. 3, s. 53 – 56; č. 4, s. 78 – 80.

³³ V liste z 18. marca 1851 píše Abafi istému Samkovi: „Následkom predpodotknutých určitostí ako Slavian čítaj filozofické pojednania také, ktoré z života, zo skutočnosti, z histórie, dát a literatúry čerpanými dôvodmi svoje dielo podporujú a ráz slavianskych národov určujú. A to sú Mickiewiczove Vorlesungen – ja som ich síce mal, ale ako teraz vidím v čas revolúcie mi z truhelky 3 svazky skapali. Tu Ti ale poznamenať mám, že čítajúc to krásne a pravdivé dielo, nedôveruj celkom v jeho pravdu, ale skúmaj, kritizuj sám so svojim rozumom to, čo čítaš, aby si tak jeho myšlienky strovil, požul a v svoju krv obrátil, abys jeho pravdy stotožnil s sebou, alebo aby si ich za svoje uznal! [...] Môžem ťa uistiť, že keď predpomenuté dielo Mickiewiczovo pilne a pozorne prečítaš, preštuduješ, budú Ti známe všetky pekné diela Trentovského, Leibnitza, Kanta, Hegela, až sa nemylim Čajkovského atď. Čo sa poézie týče, tiež tam sa naučíš poznať a ceniť Shakespeara, Byrona, Goetheho, Schillera, Klopstocka, Wielanda, Garczyňského, Zaleského, Mickiewiczza, Puškina, juhoslovanskú poéziu, Petrarca, Thassa, Danteho a druhých“ (cit. podľa VONGREJ, Pavol: Neznáme verše slovenského romantizmu. In: *Literárny archív 19/82*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 95).

LITERATÚRA

- BÍLIK, René: Doslov. In: KALINČIAK, Ján: *Reštaurácia a iné*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009, s. 521 – 550.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Kazateľský mesačník Slovo života ako kultúrny fakt. In: *Vedy o umeniach a dejiny kultúry: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava : Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 238 – 249.
- ČEPAN, Oskár: Bottov asketický hrdina. In: *Slovenská literatúra*, roč. 49, 2002, č. 2, s. 89 – 106 (z rukopisnej pozostalosti O. Čepana zostavila a zredigovala Eva Jenčíková).
- ČEPAN, Oskár: Ideovo-estetické problémy mladej romantickej generácie. In: *Jednota mládeže slovenskej a literárny romantizmus*. Matica slovenská v Martine a Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobote, 1989, s. 27 – 37.
- ČEPAN, Oskár: Ján Francisci – organizátor levočskej mládeže. In: *Literárne postavy Gemera 3*. Martin : Osveta, 1980, s. 14 – 22.
- ČEPAN, Oskár: Rozklad romantizmu. In: ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július: *Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 19 – 321.
- ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 1 – 20.
- KRAUS, Cyril: *Slovenský literárny romantizmus. Vývin a tvar*. Martin : Matica slovenská, 1999.
- NOGE, Július: *Slovenská romantická próza*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969.
- PÁCALOVÁ, Jana: Zrodenie legendy: medzi Hurbanom a Vlčekom. In: *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 3, s. 222 – 237; č. 4, s. 265 – 291.
- PRAŽÁK, Albert: *Literárni Levoča. Príspevky k niektorým epizodám jeho vývoje II*. V Praze 1947.
- RIZNER, Ľudovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1990. Diel prvý: A – F*. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1929.
- SEDLÁK, Imrich: Slovenský literárny romantizmus (1836 – 1880). In: SEDLÁK, Imrich a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin – Bratislava : Matica slovenská – Literárne informačné centrum, 2009.
- UHORSKAI, Pavel a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 1 – 2 A – Z*. Liptovský Mikuláš : Transocius, 2005.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej [1890]*. Vo vydání Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
- VONGREJ, Pavol: *Keby si počul všetky tie víchrice... Výber neznámej slovenskej poézie z polovice 19. storočia*. Bratislava : Tatran, 1966.
- VONGREJ, Pavol: Neznáme verše slovenského romantizmu. In: *Literárny archív 19/82*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 94 – 109.

Mgr. Jana Pácalová, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV

Konventná 13

811 03 Bratislava

SR

e-mail: pacalovakorekt@gmail.com